

WALDEMAR FRANCISZEK WILCZEWSKI

WIZYTACJA DIECEZJI WILEŃSKIEJ PRZEPROWADZONA PRZEZ BISKUPA MIKOŁAJA SŁUPSKIEGO. CZAS TRWANIA I ZASIĘG

Wizytacje kanoniczne znane w Kościele już w starożytności ukształtowały dwie wielkie reformy: karolińska i trydencka. Pierwsza wyznaczyła zasady wizytacyjne dla średniowiecza, druga dla czasów nowożytnych. Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa przez Polskę kanoniczne wizytacje instytucji kościelnych rozprzestrzeniły się na obszarze metropolii gnieźnieńskiej. Kryzys wstrząsający Kościołem w pierwszej połowie XVI w. dotknął również praktyki wizytacyjnej. Sobór Trydencki regulując całość ówczesnego życia kościelnego przywrócił także pierwotny, duszpastersko-administracyjny, charakter wizytacji kanonicznych. Wielki Sobór wzmocnił rolę biskupów jako wizytatorów, określił uprawnień wizytacyjne archidiaconów i dziekanów¹.

Pierwsza udokumentowana wizytacja diecezji wileńskiej została przeprowadzona za biskupich rządów Jana z Książąt Litewskich. W 1522 r. Jan Albinus kanonik i archidiacon wileński zwizytował 92 parafie. Protokoły wizytacyjne zostały zapisane w księdze *Liber privilegiorum foundationis et dotationis ecclesiarum dioecesis Vilnen. mandato venerabilis domini Joannis Albini decretorum doctoris, canonici vilnen., visitatoris per Reverendissimum in Christo patrem dominum Paulum Dei gratia episcopum Luceorien. et archidiaconum vilnen., de speciali consensu R-mi D. Joannis ex ducibus Lituaniae eadem gratia episcopi vilnen., deputati, per me Stanislaum Comorowski clericum dioecesis vilnen. sacra apostolica auctoritate notarium publicum de anno D-ni 1522 registratus et conscriptus*. Niestety, miejsce obecnego przechowywania księgi jest nie znane. Dzięki informacji księdza Jana Kurczewskiego, wybitnego badacza dziejów diecezji wileńskiej wiemy, że wizytacja nie objęła wszystkich istniejących w tym czasie parafii. Brak m.in.: Oszmiany, Lidy, Krewa, Bystrzycy, Miednik,

¹ S. Litak, *W sprawie publikowania i rejestracji akt wizytacyjnych kościołów i parafii*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 14 (1967) s. 133-135, tenże, *Akta wizytacyjne parafii z XVI-XVIII wieku jako źródło historyczne*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 5 (1962) z. 3, s. 43.

Smorgoń, Ejszyszek, Knyszyna, Turośni, Dobrzyniewa, Suraza, Ikaźni, Krynek, Brzostowicy Wielkiej².

Akta kolejnej wizytacji diecezji wileńskiej spisano w księdze *Acta visitationis ecclesiarum dioecesis Vilnensis, per illustrem et admodum reverendum dominum Gasparum Zaliwski canonicus Vilnensis SR Missionis secretarium, auctoritatem... 1633*³. Rękopis zawiera protokoły wizytacyjne jedynie 57 parafii. Mimo stosunkowo małego obszaru objętego wizytacją wymieniona księga stanowi jedno z podstawowych źródeł wiedzy o kościołach diecezji wileńskiej w pierwszej połowie XVII w. Jest to najstarsza wizytacja biskupstwa wileńskiego spośród obecnie znanych i wykorzystywanych przez historyków.

Wizytacja biskupstwa wileńskiego przeprowadzona w latach 1653-1654 objęła 136 parafii. Księga *Acta visitationis ecclesiarum dioecesis Vilnensis, sub illustrissimo reverend. Domino Georgio Tyszkiewicz Episcopo Vilnensi per illustrem admodum reverendum Dominum Simonem Adalbertum Młyniecki, officialem Visitatorem Albae et Nigrae Russiae ... peractae A. 1653, 1654* przechowywana jest w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego⁴. Wizytacją objęto 10 dekanatów: miński, nowogródzki, słonimski, radoszkowicki, witebski, orszański, bobrujski, smorgoński, świrski i połocki. Liczba dziesięciu dekanatów jest zgodna ze stanem z 1635 r., jednak przynajmniej od 1651 r. diecezja wileńska podzielona była na 26 dekanatów⁵. Wizytacja nie objęła swoim zasięgiem znacznej części biskupstwa zajętej przez pozostałe szesnaście dekanatów. Reliktem dawnych podziałów jest zapewne dekanat smorgoński nie występujący w nowym podziale wewnętrznym biskupstwa wileńskiego.

Kolejną wizytację diecezji przeprowadzono w 1668 r. za rządów biskupa Aleksandra Sapiehy. Nie mamy pełnej wiedzy o jej zakresie terytorialnym. Protokoły wizytacyjne zawarte w księdze *Acta visitationis generalis in tribus decanatus, scilicet in Rozanensi, Volkoviszczanski et Słonimensi ecclesiarum dioecesis Vilnensis existentium, ex mandato illustrissimi et reverendissimi Domini Alexandri in Maciejow Sapieha, Dei grata Episcopi Vilnensis per perillustrem et admodum reverendum Dominum Alexandrum Kotowicz scholasticum praelatum Vilnensem, S.R.M. Sekretarium et majoris cancellariae M.D.L. Regentem, visitatorem A. 1668 mensibus Octobris, Nevembris institutae et expeditae*⁶ dotyczą zaledwie 40 parafii z wymienionych w tytule trzech dekanatów (różański, wołkowyski, słonimski). Wkrótce Dział Rękopisów Biblioteki Li-

² J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 177 (W innym miejscu Kurczewski stwierdza, że zwizytowano wówczas 102 kościoły (*Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim 1655-1661 r.*, opr. J. Kurczewski, w: *Litwa i Ruś*, 1912, t. 1, z. 2, s. 120).

³ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów (dalej BUWil.), F57 B53 – 40.

⁴ BUWil., F57 B53 – 42.

⁵ S. Olczak, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji wileńskiej do II połowy XVIII wieku*, „Studia Teologiczne”, 5-6 (1987-1988) s. 113.

⁶ BUWil., F57 B53 – 41.

tewskiej Akademii Nauk w Wilnie udostępni, będący w opracowaniu, następny tom aktów wizytacyjnych. Można przypuszczać, że nasza wiedza wzbogaci się o informacje o kolejnych trzech dekanatach.

Spośród najstarszych wizytacji diecezji wileńskiej największy zasięg terytorialny miała wizytacja przeprowadzona za rządów biskupich Mikołaja Stefana Paca. W czasie jej trwania wizytator Mikołaj Słupski sufragan białoruski, biskup grationopolitański odwiedził ponad 200 kościołów (na 410 wymienionych w aktach synodu w 1669 r.⁷). Wizytacja została zapowiedziana listem skierowanym do duchowieństwa. *Wielebnym i czcigodnym prepozytom, dziekanom, proboszczom, wikariuszom, altarystom i innym księżom w diecezji wileńskiej mającym beneficja z duszpasterstwem połączone, jako też i zakonnikom zarządzającym parafiami. Pozdrowienie w Panu. Wiedzieć macie o tym, iż my z urzędu swego archidiakańskiego i ze specjalnego polecenia IMCI najprzewielebniejszego biskupa nominata wileńskiego Mokołaja Stefana Paca udamy się na wizytę w listopadzie roku bieżącego. Dlatego wszystkich i każdego w imię świętego posłuszeństwa napominamy, aby w ciągu oznaczonego czasu obecnymi byli przy kościołach swoich i mieli przygotowane dla przejrzenia przywileje kościelne, dokumenty funduszowe, księgi do użytku kościelnego należne, szczególnie inwentarze, spis poddanych, funduszów i sprzeńtów kościelnych, dla okazania nam w dwóch egzemplarzach in folio z odpowiednimi marginesami; jeden egzemplarz z naszym podpisem zostanie w archiwum kościelnym, a drugi się dołączy do aktów wizyty naszej. Ten list nasz należy według porządku okólnikiem rozęstać przez dziekanów bez żadnej zwłoki; o czym stanowczo napominamy. Dan w Wilnie 1674 roku d. 8 października⁸.*

Ogromny obszar diecezji sprawił, że biskup aby zwizytować tak pokaźną liczbę parafii musiał podzielić trasę objazdu na kilka etapów. Odtworzenie przebiegu szlaków wizytacji biskupa Słupskiego umożliwiłaby analiza protokołów wizytacyjnych spisywanych w trakcie pobytu wizytatora w poszczególnych parafiach. Niestety księga *Acta visitationis archidiaconalis sub Ilmo et R-mo D-no D. Nicolao Słupski Dei et apostolice sedis gratia ep-po Gratianopolitano A.R. Archidiacono Viln. per me Iacobum Klein publicum S. apostolica autoritate et suae Il-mae et R-mae Dominationis Visitoris notarium conscripta et confecta ab a. salutis humanae 1674* nie jest znana współczesnym badaczom. To cenne źródło znamy dzięki skróconemu wydaniu zamieszczonemu w wydawnictwie „Litwa i Ruś” przez ks. Jana Kurczewskiego⁹. Ważnym uzupełnieniem są inwentarze kościołów sporządzone bezpośrednio przed odwiedzinami biskupa lub w czasie jego pobytu w parafii¹⁰. Kurczewski podaje, że wizytacja trwała

⁷ Kurczewski, dz. cyt., s. 178.

⁸ *Stan kościołów*, t. 1, z. 2, s. 121.

⁹ Tamże, t. 1, z. 2, s. 119-124, z. 3, s. 162-169, t. 2, z. 1, s. 59-63, t. 4, z. 2, s. 106-111.

¹⁰ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej LPAH), 694/1/3970.

od 3 listopada 1674 r. Wiele wskazuje na to, że rozpoczęła się równo rok wcześniej 3 listopada 1673 r. Trudno posądzać tak wytrawnego badacza jakim był ks. Jan Kurczewski o błędne odczytanie daty (tym bardziej, że powtarza się to kilkakrotnie w całej publikacji; tytuł, list do duchowieństwa, daty w tekście). Błąd powstał zapewne w trakcie wpisywania luźnych akt wizytacyjnych do księgi, z której korzystał wydawca. Analiza wydanych drukiem akt wizytacyjnych i szczerkowo zachowanych materiałów archiwalnych pozwoli na odtworzenie tras wyjazdów biskupa i ich rzeczywistych terminów.

13 października 1673 r. kapituła katedralna wileńska *biskupowi Słupskiemu choć raz w rok przynajmniej dobra swojej archidiakanii obejrzyć pragnącemu zezwoliła na wyjazd ze stolicy*¹¹.

Pierwszy wyjazd wizytacyjny objął 42 parafie położone w dekanatach: wileńskim, raduńskim, lidzkim, różańskim, słonimskim, nowogródzkim i mińskim. Pierwszym kościołem, do którego udał się Słupski była Rudomina. Według Kurczewskiego miało to miejsce 3 listopada 1674 roku¹². Kolejnymi miejscowościami odwiedzanymi przez biskupa były: Soleczniki, Żyrmuny, Lida, Bieliца, Zdzięcioł, Dworzec i Rohotna. Z inwentarza kościoła w Rohotnej dowiadujemy się, że w miejscowości tej Słupski przebywał 9 listopada 1673 roku¹³. Uzasadnione wydaje się twierdzenie, że biskup podróżujący od 3 listopada 1673 r. odwiedził siedem parafii i 9 listopada dotarł do Rohotnej. Dalsza trasa objazdu wiodła przez: Mołczadź, Słonim (tu biskup zabawił zapewne przez kilka dni), Iwacewicz, Kossów, Różanę, Łysków, Międzyrzecz, Zelwę, Łukonicę i Dereczyn do Nowogródka. W Kossowie Słupski był 16 listopada¹⁴ w Nowogródku 28 listopada 1673 roku¹⁵. Następne zwizytowane kościoły leżały na terenie dekanatów słonimskiego i nowogródzkiego (Jelna, Horodyszcze, Mysz, Stwołowicz, Kroszyn, Darewo, Lachowicz, Swojatyce, Zadźwieja, Iszkoldź, Snów, Kleck). Inwentarz kościoła w Stwołowiczach sporządzony podczas wizytacji Słupskiego podaje datę 4 listopada 1673 roku¹⁶. Ten termin odwiedzin miejscowości odległej 150 kilometrów od stolicy jest nierealny. Wydaje się, że mamy do czynienia z pomyłką błędnie wpisano listopad zamiast grudnia. Powrotna droga do Wilna wiodła przez Nieśwież, Świerżeń, Stołpce, Mir, Sienno, Dudy, Subotniki, Dziewieniszki i Turgiele. Spisany w 1673 r. inwentarz kościoła w Mirze¹⁷ nie posiada precyzyjnej daty, nie informuje również z jakiej okazji

¹¹ Akta Kapituły Wileńskiej. Wykorzystano streszczenie Herberta: *Materiału historycznego do dziejów rocznych czyli kraniki litewsko-katolickiego Kościoła a szczególnie wileńskiej diecezji...*, rkps, Archiwum Diecezjalne we Włocławku, t. 2, k. 218.

¹² *Stan kościołów*, t. 1, z. 2, s. 121.

¹³ LPAH, 694/1/3970, k. 298.

¹⁴ Tamże, k. 86.

¹⁵ Tamże, k. 189.

¹⁶ Tamże, k. 342.

¹⁷ Tamże, k. 165.

został sporządzony jego forma pozwala sądzić, że również ten dokument powstał dla potrzeb wizytacji Słupskiego. Wyjazd zakończył się tuż przed 29 grudnia 1673 r., kiedy to biskup uczestniczył w Wilnie w posiedzeniu kapituły katedralnej. Pierwszy wyjazd wizytacyjny biskupa Mikołaja Słupskiego trwał około dwóch miesięcy od 3 listopada 1673 do końca tego roku.

Przed wyruszeniem w kolejną długą podróż wizytacyjną Słupski odwiedził kilka parafii położonych w pobliżu stolicy. Kurczewski podał czas wizyt biskupich w dwóch miejscowościach, do których Słupski przybył z Wilna już po zakończeniu dwumiesięcznego objazdu. Cudzieniszki i Rukojnie zostały zwizytowane w styczniu 1674 roku¹⁸ (a więc przed podanym przez niego we wstępie dniem 3 listopada 1674 r.!). Inwentarz dla potrzeb wizyty archidiakańskiej w Smorgoniach sporządzono 5 stycznia 1674 roku¹⁹. Zapewne również w początkach stycznia biskup odwiedził Miedniki i Oszmianę.

Odpoczynek biskupa nie mógł trwać długo gdyż (po wizytacji w Żodziszkach) już 7 lutego 1674 obyła się wizyta archidiakańska w Wojstomie²⁰. W dalszym ciągu swojej podróży Słupski odwiedził: Kurzeniec, Ilję, Radoszkowice, Zaslów, Mińsk, Hajno, Łohojsk, Borysów, Rudnosiele, Chłopienicze, Bóbr, Tołoczyn i Starosiele. Wizyta objęła również położone nad Dnieprem parafie w Szklowie, Mohylewie, Bychowie oraz leżące za tą rzeką Czausy i Horki. Nie można podać dokładnych terminów wizytacji w wymienionych miejscowościach. Wiemy jedynie, że w 1674 r. w Mińsku, Rudnosielu i Czereji²¹ sporządzono inwentarze kościołów nie odbiegające od innych wykonywanych na potrzeby biskupa Słupskiego niestety dokumenty nie zawierają dokładnej daty ani informacji o powodach, dla których zostały spisane. W Orszy biskup powtórnie przekroczył linię Dniepru i skierował się przez Smolany, Obolce, Czereję, Łukomłę, Lelel i Kublicze do Połocka. Po odwiedzeniu Głębokiego skierował się prosto na zachód w kierunku Wilna. W drodze powrotnej zwizytował Dokszyce, Parafianowo, Wołkołatę, Miadzioł, Świr, Michaliszki i Bystrycę. Drugi objazd wizytacyjny biskupa Mikołaja Słupskiego zakończył się zapewne u progu wiosny, przed nadejściem roztopów uniemożliwiających sprawne podróżowanie. W czasie tej podróży liczącej prawie 400 km biskup zwizytował 39 parafii. Niestety skąpa baza źródłowa nie pozwala na ustalenie precyzyjnych terminów odwiedzin biskupich w poszczególnych parafiach.

Trasa trzeciego wyjazdu biegła przez 23 parafie należące do dekanatów położonych w północnej części diecezji: pobojskiego, wiłkomierskiego i kupińskiego. W trakcie podróży biskup odwiedził kościoły w: Mejszagole, Szyrwintach, Muśnikach, Giełwianach, Weprach, Dziewiałtowie, Wiłkomierzu, Kowar-

¹⁸ *Stan kościołów*, t. 1, z. 2, s. 124.

¹⁹ LPAH, 694/1/3970, k. 315.

²⁰ Tamże, k. 359.

²¹ Tamże, k. 159, 301, 25.

sku, Oniksztach, Ucianie, Świadości, Wizunach, Komajkach, Rakiszkach, Abełach, Kupiszkach, Suboczy, Rogowie, Troupiach, Żmujdkach, Nidokach, Pobojsku i Kiernowie. Zachował się inwentarz kościoła w Kupiszkach sporządzony podczas wizytacji w dniu 27 kwietnia 1674 roku²². Również w kwietniu przeprowadzono wizytację generalną kościoła w Żmujdkach²³. Ostatnią parafię na trasie tego objazdu Kiernów Słupski zwizytował już w maju²⁴. Mimo, iż nie mamy więcej danych na temat terminów odwiedzin biskupich w wyżej wymienionych parafiach możemy przypuszczać, że trzeci objazd biskupa Słupskiego po terenie północnych dekanatów rozległej diecezji wileńskiej rozpoczął się w kwietniu a zakończył w pierwszych dniach maja 1674 r.

W czasie czwartej podróży Mikołaj Słupski odwiedził największą liczbę parafii 62. Trasa wyjazdu podążała na południowy zachód od Wilna na zachodnie krańce biskupstwa rozciągające się między Niemnem a Narwią. Niestrudzony biskup rozpoczął swoją podróż w Rudnikach 4 czerwca 1674 roku²⁵. Następnego dnia odwiedził Olkienniki²⁶. Podążając przez Ejszyszki, Hermaniszki, Trokiele, Horodną, Raduń, Naczę, Dubicze, Zabłocie, Wawiórkę, Białohród, Dylewo, Iszczonę, Żołudek, Różankę, Kamionkę, Lack, Jatwiesk, i Nowy Dwór dnia 22 czerwca 1674 r. dotarł do położonej nad Niemnem miejscowości Mosty²⁷. Inwentarze zwizytowanych kościołów (w Raduniu, Naczy i Dubiczach²⁸) mimo, iż nie podają takiej informacji spisano zapewne podczas odwiedzin biskupich. Podobnie jak w wielu wspomnianych przypadkach przemawia za tym jednorodna forma dokumentu. Po przekroczeniu rzeki i odwiedzin kościoła w Strubnicy (22 czerwca²⁹) wizytator skierował się na teren dekanatu wołkowyskiego. W ciągu trzech dni przeprowadzono wizytację kościołów w Krzemienicy, Wołkowysku i Hnieznej. Dnia 26 czerwca biskup zatrzymał się w Mścibowie³⁰. Dzięki zachowanemu inwentarzowi kościoła w Odelsku wiemy, że Słupski odwiedził tę miejscowość 7 lipca 1674 r. Wcześniej zwizytował kościoły w Porozowie, Świsłoczy, Jałowce, Brzostowicy Wielkiej i Kundzinie. Z Odelska przez Kundzin, Krynki, Szudziałowo, Brzostowicę Małą (11 lipca³¹), Wołpę i Kwasówkę dotarł do Grodna. Wizytację dekanatu grodzieńskiego kontynuował odwiedzając Jeziory, Hożą (26 lipca³²), Lipsk (22

²² Tamże, k. 121.

²³ Tamże, k. 402.

²⁴ *Stan kościołów*, t. 1, z. 3, s. 166.

²⁵ Tamże, z. 3, s. 166.

²⁶ LPAH, 694/1/3970, k. 231.

²⁷ Tamże, k. 314.

²⁸ Tamże, k. 273, 275, 274.

²⁹ Tamże, k. 313.

³⁰ Tamże, k. 176.

³¹ Tamże, k. 350.

³² BUWil., F57 B53 – 305.

lipca³³), Krasnybór, Nowy Dwór, Sokółkę, Sokolany, Zalesie i Dąbrowę. Kolejnymi parafiami zwizytowanymi przez biskupa sufragana były Chodorówka i Korycin oraz trzy placówki należące do dekanatu augustowskiego: Karpowicze, Dolistowo i Jasionówka. Przez Kalinówkę, Wasilków (13 sierpnia³⁴) i Białystok wizytator wjechał na teren parafii przylegających do Narwi stanowiącej granicę z diecezją łucką. Odwiedził Zabłudów, Juchnowiec (16 sierpnia³⁵), Turośń (16 sierpnia³⁶), Niewodnicę (1674, bez miesiąca i dnia³⁷), Choroszcz i Dobrzyniewo. Ostatnią parafią wizytowaną w czasie tej podróży był Knyszyn (20 sierpnia³⁸). Z tego miasta biskup ruszył w drogę powrotną do Wilna. Wątpliwości budzą terminy wizytacji parafii hoskiej i lipskiej. Z analizy mapy i kolejności wpisów podanej przez Kurczewskiego³⁹ wynika, że wcześniej Słupski odwiedził Hożą. Inaczej sugerują zachowane inwentarze. Wydaje się, że parafia hoska została zwizytowana wcześniej niż lipska a jedynie inwentarz datowano i podpisano z kilkudniowym opóźnieniem.

Po raz piąty biskup opuścił stolicę w celu zwizytowania 22 parafii położonych w dekanatach: wileńskim, pobojskim, wiłkomierskim, kowieńskim, simneńskim i trockim. Wizytacja rozpoczęła się po ponad rocznej przerwie przypadającej na jesienne i zimowe miesiące 1674 r. oraz na cały rok 1675. Mimo, iż biskup nie odbywał w tym czasie dłuższych podróży 18 stycznia 1675 r. wizytował parafię i konsekrował kościół w Sumiliszkach⁴⁰, a 30 stycznia przebywał w Kownie⁴¹. Skierował się również na południowy-wschód od Wilna do Krewa i Trab (11 i 16 lipca⁴²). Kolejny długi objazd diecezji rozpoczął się 3 stycznia 1676 r. od odwiedzin w Ławaryszkach.⁴³ Trasa wizytacji biegła na północ do Podbrzezia (1676, bez miesiąca i dnia⁴⁴), Giedrojców, Widzieniszek i Skiemian. Dalej w stronę Niemna przez Bolniki, Szeszole (1676, bez miesiąca i dnia⁴⁵), Upniki, Łopie i Preny do Olity. Następnie przez Niemonajcie na zachodni brzeg rzeki do Berżnik, Sejn, Wiejsiej, Puni, Lejpun i Liskowa. Po odwiedzeniu Merecza (16 lutego⁴⁶), Daugów, Przelajów i Wysokiego Dworu wizytator powrócił do Wilna.

³³ LPAH, 694/1/3970, k. 150.

³⁴ Tamże, k. 394, 395v.

³⁵ Tamże, k. 83.

³⁶ Tamże, k. 353, 355v.

³⁷ Tamże, k. 179.

³⁸ Tamże, k. 116.

³⁹ *Stan kościołów*, t. 2, z. 1, s. 61.

⁴⁰ LPAH, 694/1/3970, k. 335.

⁴¹ Tamże, k. 27, 32v.

⁴² BUWil., F57 B53 – 588, LPAH, 694/1/3970, k. 351.

⁴³ *Stan kościołów*, t. 4, z. 2, s. 106.

⁴⁴ LPAH, 694/1/3970, k. 265.

⁴⁵ Tamże, k. 333.

⁴⁶ *Stan kościołów*, t. 4, z. 2, s. 108.

Szósty wyjazd wizytacyjny skierowany był na obszary położone na wschód od siedziby biskupiej nie przekroczył jednak linii rzeki Berezyny. Wizyta objęła 23 parafie należące do dekanatów: radoszkowickiego, mińskiego i połockiego. Sądząc po dacie konsekracji kościoła w Zastawiu (8 września 1676⁴⁷) Mikołaj Słupski przemierzał wspomniane tereny jesienią 1676 r. Podróż rozpoczęła się od wizytacji kościoła w Dołhinowie. Następnie biskup odwiedził Budstaw, Parafianów, Krajsk, Korzeń, Haniewicze, Ziemin, Chotajewicze, Niechstanowicze, Itów (Ilja?), Wiażyn, Krasnesioło, Dubrowno, Mołodeczno, Lebiedziew, Połoczany, Chożów, Horodżików i Hrudów. Kolejnym punktem w programie wizytacji biskupiej była wspomniana konsekracja kościoła w Zastawiu. Z Zastawia Słupski skierował się do Rakowa, Chołchły i Markowa.

W czasie ostatniej podróży wizytacyjnej Mikołaj Słupski dotarł do najbardziej odludnych okolic diecezji położonych w dekanacie bobrujskim. Wśród 10 zwizytowanych parafii były otoczone poleskimi bagnami: Cienkowicze, Słuck, Bobrujsk, Hłusk, Mozyrz, Petryków, Dawidgródek, Łohiszyn, Lipsk i Niedźwiedzica. Opierając się na informacji Kurczewskiego możemy sądzić, że kościół w Słucku był wizytowany 20 stycznia 1677 roku⁴⁸. Podróż biskupa Słupskiego po niedostępnych terenach Polesia odbyła się więc w zimowych miesiącach na początku 1677 r.

Zwizytowany obszar objął prawie całą diecezję. Największe zwarte obszary pominięte przez wizytatora rozciągały się między Augustowem i Kownem (głównie dekanat Olwita) oraz przy granicy z diecezją żmudzka. Słupski nie odwiedził także żadnej parafii w dekanacie brasławskim. Ogrom przedsięwzięcia podjętego przez biskupa obrazuje zamieszczone poniżej zestawienie:

Wyjazd I. Od 3 listopada do końca grudnia 1673 r. (42 parafie, ok. 940 km).

Wyjazd II. Luty i marzec 1674 r. (39 parafii, ok. 1180 km).

Wyjazd III. Od kwietnia do pierwszych dni maja 1674 r. (23 parafie, ok. 500 km).

Wyjazd IV. Od 4 czerwca do 20 sierpnia 1674 r. (62 parafie, ok. 1300 km).

Wyjazd V. Od 3 stycznia do początku trzeciej dekady lutego 1676 r. (22 parafie, ok. 540 km).

Wyjazd VI. Od połowy sierpnia do połowy września 1676 r. (23 parafie, ok. 640 km).

Wyjazd VII. Przełom stycznia i lutego 1677 r. (10 parafii, ok. 1030 km).

Kolejne wyjazdy wizytacyjne biskupa Mikołaja Słupskiego ilustrują załączone mapy.

Wizytacja diecezji wileńskiej przeprowadzona przez biskupa Mikołaja Słupskiego wyróżnia się znacznie spośród innych wizytacji podejmowanych na

⁴⁷ Tamże, t. 4, z. 2, s. 110.

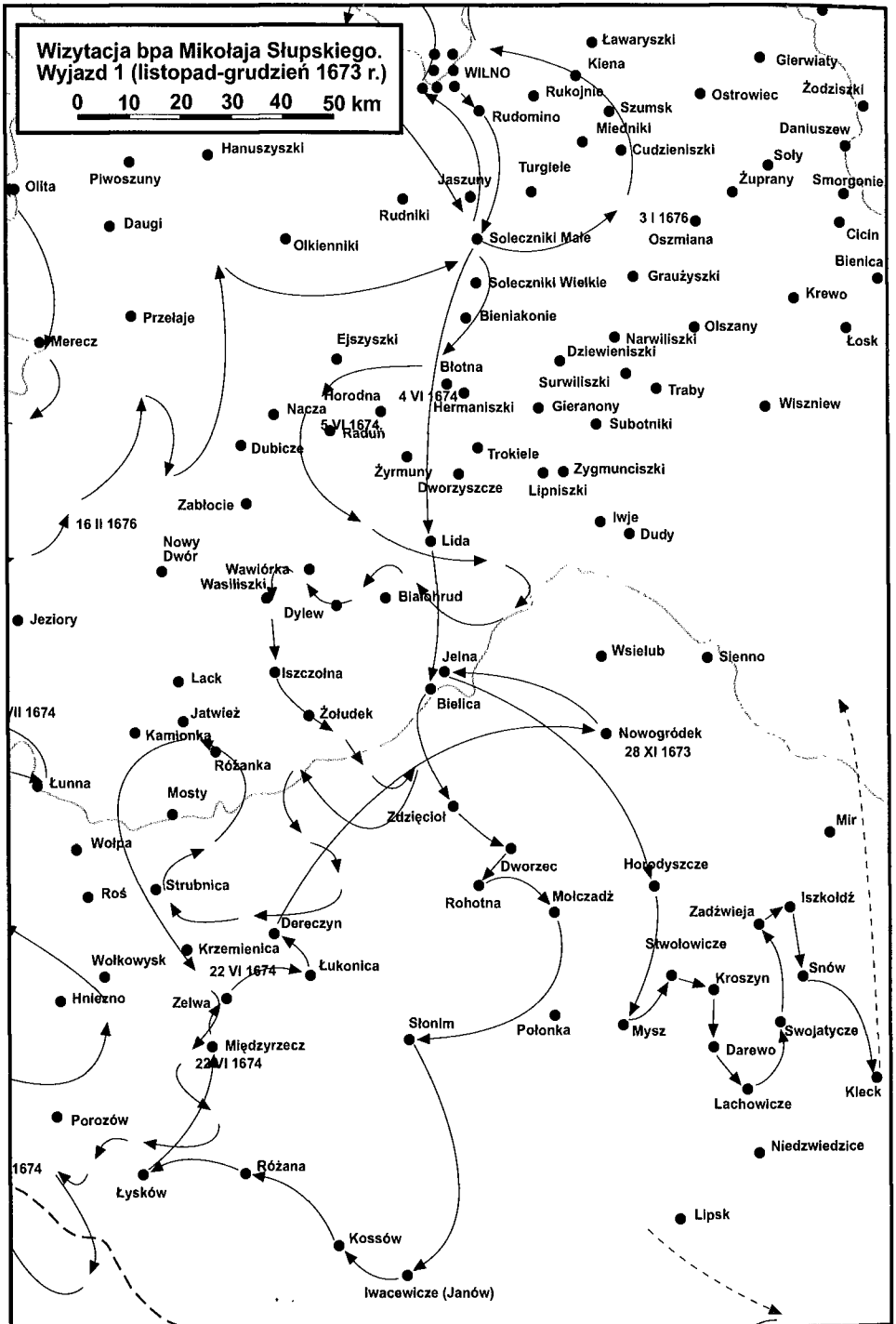
⁴⁸ Tamże, t. 1, z. 2, s. 120, t. 4, z. 2, s. 111.

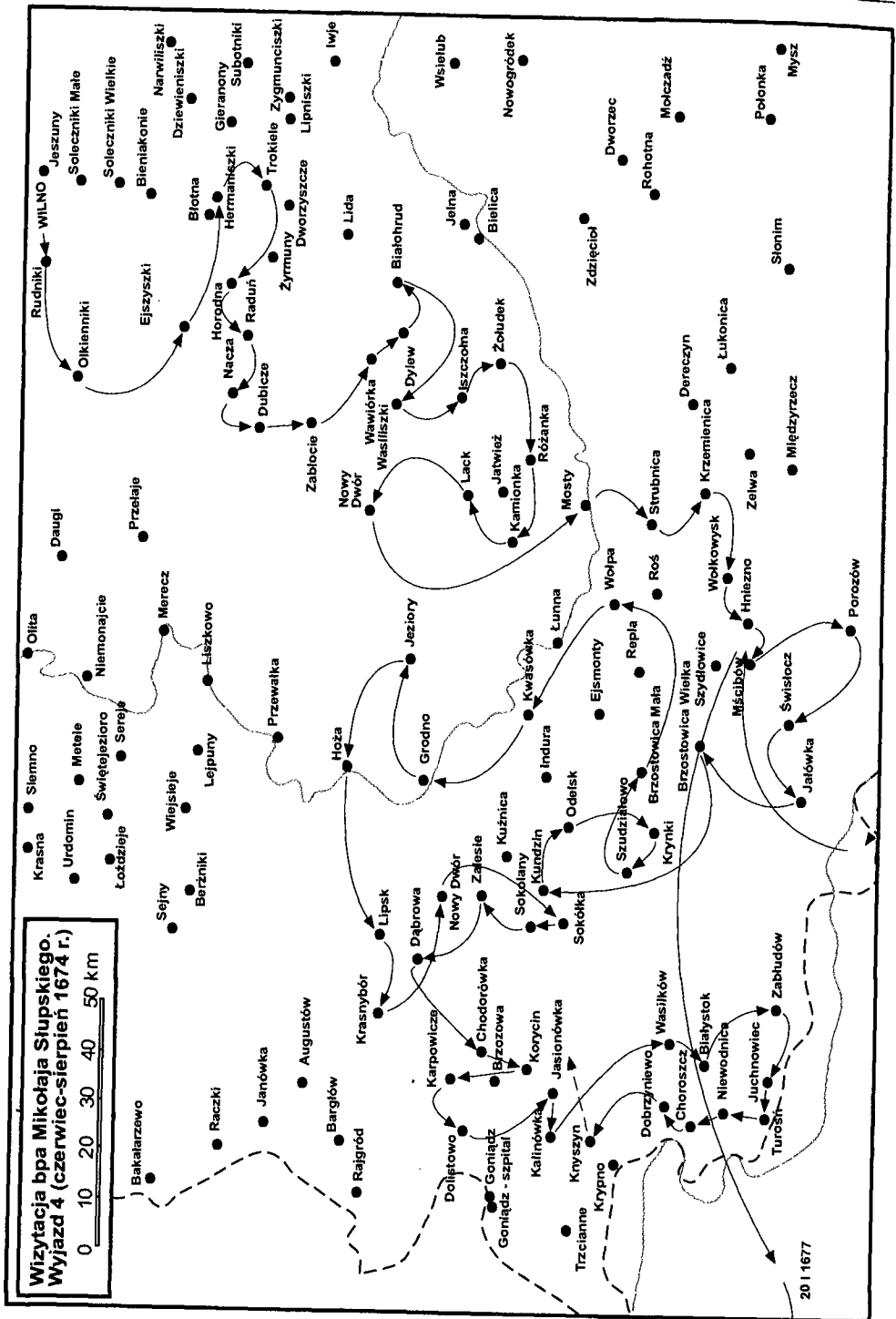
terenie biskupstwa w XVII w. W czasie siedmiu wyjazdów biskup odwiedził aż 221 parafii. Łączna trasa przejazdów wyniosła około 6130 kilometrów. Impонуje liczba 4737 osób wybierzmowanych przez biskupa w czasie wizytacji.

Dotarcie do oryginalnej księgi wizytacji biskupa Słupskiego pozwoliłoby na weryfikację uchybień i pełne przedstawienie problematyki związanej z tym wielkim przedsięwzięciem administracyjnym i duszpasterskim⁴⁹.

**Artykuł powstał dzięki pomocy Fundacji z Brzezia Lanckorońskich,
która ufundowała autorowi miesięczny pobyt w Wilnie.**

⁴⁹ Tom znajduje się zapewne w nie opracowanej części archiwum katedralnego przechowywanej w Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie.

DIE VON BISCHOF MIKOŁAJ ŚLUPSKI DURCHGEFÜHRTE VISITATION DER DIÖZESE WILNA. DAUER UND REICHWEITE

ZUSAMMENFASSUNG

Unter den ältesten Visitationen der Diözese von Wilna hatte die von Bischof Mikołaj Ślupski in den Jahren 1673-1677 durchgeführte Visitation die größte territoriale Reichweite. Um das Gebiet der größten Diözese des damaligen des Polens zu visitieren, war der Bischof gezwungen, die Strecke der Rundfahrt in einige Etappen einzuteilen. Das visitierte Gebiet umfasste fast die ganze Diözese. Die ungeheure Größe des vom Bischof ausgeführten Vorhabens illustrieren Karten und die unten dargestellte Übersicht.

Etappe I: Vom 3. November bis Ende Dezember 1673 (42 Pfarreien, etwa 940 km).

Etappe II: Februar und März 1674 (39 Pfarreien, etwa 1180 km).

Etappe III: Von April bis in die ersten Maitage 1674 (23 Pfarreien, etwa 500 km).

Etappe IV: Vom 4. Juni bis zum 20. August 1674 (62 Pfarreien, etwa 1300 km).

Etappe V: Vom 3. Januar bis zum Anfang der 3. Februardekade 1676 (22 Pfarreien, etwa 540 km).

Etappe VI: Von Mitte August bis Mitte September 1677 (23 Pfarreien, etwa 640 km).

Etappe VII: Die Wende vom Januar zum Februar 1677 (10 Pfarreien, etwa 1030 km).

Die von Bischof Mikołaj Ślupski durchgeführte Visitation der Diözese Wilna ragt gegenüber den anderen auf dem Gebiet des Bistums im 17. Jh. unternommenen Inspektionen bedeutend hervor. Während dieser 7 Visitationsreisen besuchte der Bischof nicht weniger als 221 Pfarreien. Die gesamte Fahrtroute betrug etwa 6130 km. Imposant ist die Zahl der 4737 vom Bischof während der Visitation konfirmierten Personen.

Das Original des Buches ist zur Zeit leider nicht bekannt. Der Band befindet sich sicher in dem in der Litanischen Akademie der Wissenschaften bewahrten Teil des Kathedralarchivs. Dieser Teil des Bestandes bleibt jedoch unbearbeitet und wird den Forschern nicht zugänglich gemacht. Die Rekonstruktion der Routen und der Zeitdauer der Bischofsreisen ist möglich dank der in Resten vorkommenden Archivalien und der Anfang des Jahrhunderts von Preister Jan Kurczewski herausgegebenen Dokumentation der Visitationsfragmente. Der Zugang zum originalen Buch der Visitationen des Bischofs Ślupski würde eine Verifizierung der eventuellen Fehler und eine volle Darstellung der mit diesem großen administrativen und seelsorgerischen Unternehmen verbundenen Problematik möglich machen.

Übersetzt von Jolanta Janoszczyk

